
ШЕРСТЮК Л.В.,
кандидат педагогічних наук,
доцент, кафедра англійської
мови, Чорноморський державний
університет імені Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна

ІНДИВІДУАЛЬНА НАВЧАЛЬНА СТРАТЕГІЯ ЯК ФОРМА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ

Стаття пропонує аналіз форм і методів індивідуалізації навчання у ретроспективному аспекті. Індивідуальний підхід як засіб розвитку пізнавальної активності та самостійності, проблемного характеру навчання активно вивчався протягом XX століття. Представлено психолого-педагогічні та методологічні трактування терміну «індивідуалізація навчання». Доведено, що індивідуальний стиль діяльності викладача впливає на формування у студента індивідуальної стратегії навчання.

Ключові слова: індивідуальна стратегія навчання, індивідуалізація навчання, підструктури особистості, індивідуальні стилі педагогічної діяльності, індивідуальний стиль діяльності.

The article deals with the retrospective analysis of individualization forms and methods. An individual approach was first applied in Ancient Rome and Greece. Individual approach to teaching children became the subject of research in the 1950s. This teaching method was to make self-education process more effective. Teachers and psychologists studied students' characteristics and grouped them into individual learning styles. At the same time, scientists created the scale of personal activity to measure individual skills and to form strategies for increasing efficiency of talented students. Further research enabled distinguishing individual pedagogical styles, describing their advantages and disadvantages in some classrooms. Psychologists suggested four main substructures of an individual. Detailed characteristics of these substructures laid the basis for categorizing individual styles of activity and individual pedagogical style.

The process of an individual pedagogical style formation is rather difficult and is closely connected with personal features of character. While forming an individual pedagogical style teachers should pay special attention to studying their skills. Teachers' effectiveness is much depended on communicative, organizational, creative, gnostic, and constructive skills to meet the common goals and set up feedback with students' upbringing and development. An individual pedagogical style also influences the formation of students' individual learning strategy.

Key words: individual learning strategy, individualized education, substructures of an individual, individual pedagogical style, individual style of activity.

Статья предлагает анализ форм и методов индивидуализации обучения в ретроспективном аспекте. Индивидуальный подход как способ развития познавательной активности и самостоятельности, проблемного характера обучения активно изучался на протяжении XX столетия. Представлено психолого-педагогические и методологические трактования термина «индивидуализация обучения». Доказано, что индивидуальный стиль деятельности преподавателя влияет на формирование индивидуальной стратегии обучения студента.

Ключевые слова: индивидуальная стратегия обучения, индивидуализация обучения, подструктуры личности, индивидуальные стили педагогической деятельности, индивидуальный стиль деятельности.

Сучасна вища школа використовує безліч способів і форм інноваційного навчання. Однією з найбільш ефективних форм, спрямованої на особистісний розвиток студентів, є індивідуальна стратегія навчання. Однак до сих пір немає однозначних відповідей на питання щодо сутності індивідуальної стратегії навчання, її призначення, методів її розробки та реалізації. Водночас, закордонний досвід (У. Барб, Г. Гарднер, Р. Еніс, К. Коттон, П. Міллер, М. Мілун, Р. Свассинг) використання метакогнітивних, когнітивних, комунікативних, афективних, компенсаторних та інших стратегій навчання дозволяє вирішувати індивідуальні педагогічні, психологічні і соціальні проблеми

студентів.

Метою даної статті є аналіз форм індивідуалізації навчання, описаних вітчизняними та зарубіжними вченими, задля визначення поняття «індивідуальна навчальна стратегія».

Останнім часом було проведено низку досліджень щодо індивідуальних стратегій навчання, індивідуальних навчальних траєкторій, індивідуальних маршрутів, але слід відмітити, що вищезазначені підходи є формами індивідуалізації навчання, представлені у різні періоди у дослідженнях О. Бударного, В. Володька, В. Гладких, О. Кірсанова, Г. Кумаріної, С. Ніколаєвої, Є. Рабунського, І. Унт та інших дослідників.

Відомо, що проблема індивідуаль-

ного підходу у навчанні не є новою. Індивідуалізація навчання використовувалась в школах стародавньої Греції, Риму, в ранньому середньовіччі. У вітчизняній дидактиці дослідження щодо використання індивідуального підходу в процесі самостійної роботи учнів почали проводити у 50-х роках ХХ століття. В. Гладких, М. Сонін впроваджували в цей час індивідуальний підхід як засіб підвищення ефективності навчання.

Дослідженням питань індивідуального підходу до учнів як засобу розвитку їх пізнавальної активності та самостійності, проблемного характеру навчання займалися Л. Арістова, Д. Вількеєв, М. Данілова, А. Кірсанов, М. Махмутова, І. Огородніков, Н. Половнікова та інші.

У 60-ті роки найбільш вагомими стали дослідження Є. Рабунського та І. Унт, які займалися проблемою індивідуального підходу у процесі самостійної роботи учнів. Ґрунтуючись на розробленому підході, вчені та практики С. Гончаренко, М. Данилов, В. Загвязінський, Т. Ільїна, А. Кірсанов, Л. Книш, Л. Кондрашова, В. Лозова, Т. Ніколаєва, Є. Рабунський, Г. Селевко, В. Семенцов, М. Скаткін, І. Чередов та інші починають розробляти фронтальні, групові та індивідуальні форми навчальної роботи, створення навчальних планів, програм з використанням індивідуальних завдань, формування різних типів навчальних закладів, груп, класів.

На матеріалі досвіду індивідуалізації навчання, А. Кірсановим розробляється повна система мір індивідуального підходу з точки зору етапів навчального процесу. Радянський психолог Б. Ананьєв вивчав психологічний і філософський аспект індивідуальності не як «сторону» і «властивість» особистості, а як понят-

тя більш широке чим «особистість» [2, с. 9]. Дослідник розглядає індивідуальний підхід в аспекті навчально-виховної роботи як принцип практичної діяльності, де особистісний підхід є основою індивідуального.

Значний внесок у дослідженні проблем індивідуалізації особистості належить Є. Клімову, який дає повну характеристику у визначенні індивідуального стилю діяльності особистості.

П. Блонський розглядав індивідуалізацію процесу навчання як психологічно і соціально виправданий підхід, що використовується з метою підвищенні ефекту навчання і виховання та надання простору розвитку задатків і здібностей кожної особистості [4, 65]. Необхідною умовою успішного навчання за П. Блонським є глибоке вивчення особистості учня. Організація навчання має враховувати особливості розвитку інтелектуальних та загальних інтересів, бути емоційним, а також потребує створення груп з додатковим контролем для слаборозвинутих учнів.

Німецький дослідник В. Коррель вважає одним із засобів реалізації індивідуалізації навчання диференціювання рівня навчальних завдань та розробку індивідуального темпу пізнавального просування [6, 37].

Послідовники біхевіористських ідей, психологи Б. Скіннер, Е. Торндайк, Дж. Уотсон вважають, що індивідуалізація навчання полягає у безпосередньому включенні учнів у систему навчання, метою якої є розвиток здібностей та нахилів [9].

А. Комбс, Д. Майерс, К. Паттерсон, Дж. Холт пропонують виявлення пізнавальних потреб задля формування індивідуальності та гуманізації освіти. Зазначені вчені та педагоги виступають за відмову від основних елементів

урочної системи, наділення вчителя функцією організатора-консультанта, розробку індивідуалізованих технологій навчання.

Починаючи з кінця 90-х років навчальний процес масово насичують комп'ютерними технологіями, які стають засобом широкого впровадження індивідуального підходу в навчанні. Велика кількість дослідників займається цією проблемою, зокрема В. Володько, Б. Гершунський, В. Глушков, А. Довгялло, Ю. Машбиць та інші.

Індивідуалізація навчання визначається Е. Азімовим та О. Щукіним як «організація навчального процесу з урахуванням індивідуальних психологічних особливостей учнів; дозволяє створити оптимальні умови для реалізації потенційних можливостей кожного учня» [1, 77]. Автори зазначають, що у практиці навчання індивідуалізація спрямована на подолання невідповідності між рівнем навчальної діяльності, який задається програмою, і реальними можливостями кожного учня. Використання індивідуальних та групових завдань, а також рольових ігор і технічних засобів навчання дають можливість індивідуального підходу (англ. *individual approach*), тобто дозволяють урахувати конкретні індивідуальні особливості студента в процесі навчання. Такий підхід вимагає від викладача особливої ретельності у підготовці до занять, адже потрібно провести спеціальне вивчення психологічних особливостей студентів за допомогою спостереження, природного експерименту, спеціальних тестів тощо.

С. Ніколаєва представляє індивідуалізацію процесу навчання іншомовного мовлення як цілісну систему, що охоплює всі сторони і етапи навчально-виховного процесу з іноземної мови, а також комплексне врахування і

цілеспрямований розвиток компонентів кожної з підструктур психологічної структури індивідуальності учня що здійснюють значний вплив на якість володіння ними іншомовним мовленням. До складу цієї системи входять 3 складові: цілі індивідуалізації процесу навчання, види індивідуалізації та їх зміст, прийоми та засоби індивідуалізації [7, 250].

Український педагогічний словник визначає поняття «індивідуалізація процесу навчання» як організацію навчально-виховного процесу, при якій вибір способів, прийомів, темпу навчання враховує індивідуальні відмінності учнів, рівень розвитку їх здібностей до навчання [3, 142].

О. Кірсанов розглядає індивідуалізацію навчальної роботи як «систему виховних і дидактичних засобів, що відповідають цілям діяльності і реальним пізнавальним можливостям колективу класу, окремих учнів і груп учнів, що дозволяють забезпечити навчальну діяльність учня на рівні його потенціальних можливостей з врахуванням цілей навчання» [6, 138].

У дослідженнях Г. Кумаріної, В. Володька індивідуалізація навчання розглядається як найповніше врахування індивідуальних особливостей кожного окремого учня в реальному навчально-виховному процесі.

В. Онищук виділяє три рівні розвитку індивідуалізації навчання. Перший рівень – це врахування загальних особливостей учнів на різних етапах їх навчання і розвитку; другий – здійснюється засобами диференційованого підходу (використання різноманітних навчальних програм і планів, навчальних завдань з різним ступенем труднощі для різних груп учнів); а третій – індивідуального підходу, який здійснюється з врахуванням індивідуальних відмінностей учнів і

вчителя і створює сприятливі умови для їх спільної продуктивної діяльності [5, 103]. Індивідуалізацію навчання на всіх його рівнях В. Онищук розглядає як комплекс організаційних, дидактичних і методичних заходів.

На думку В. Лозової сутність принципу індивідуального підходу в навчанні полягає у вивченні й врахуванні в навчальному процесі індивідуальних і вікових особливостей кожного учня з метою максимального розвитку позитивних і подолання негативних індивідуальних особливостей, забезпеченні на цій основі підвищення якості його навчальної роботи, всебічного розвитку.

У нашому дослідженні «індивідуалізація навчання» застосовується як організація процесу навчання, в ході якої враховуються індивідуальні особливості студентів у всіх формах і методах. Відомо, що індивідуалізація неможлива без диференціації навчальної діяльності. Якщо індивідуалізація навчання спрямована на врахування специфічних індивідуальних особливостей всередині групи, то диференціація передбачає врахування й подібних типових особливостей груп.

Індивідуальність кожної особистості є також підґрунтям у процесі вироблення нею стратегії як одного зі способів придбання, збереження і використання інформації, що служить досягненню визначеної мети.

Стратегія навчання визначається Е. Азімовим та О. Щукіним як «загальна концепція навчання, що базується на певних лінгвістичних, психологічних і дидактичних принципах і визначає підхід до навчання» [1, 295].

На думку Р. Оксфорд, стратегії навчання – це способи поведінки і мислення, які впливають на процес переробки інформації суб'єктом навчання [11].

Дж. Рубін, спостерігаючи за діяльністю учнів під час вивчення мови, дійшла висновку, що найбільш успішні студенти застосовують певні стратегії у навчанні, тому визначила навчальні стратегії як прийоми чи техніки, що використовують учні задля оволодіння знаннями [12].

Зважаючи на вищезазначене, можемо зробити висновок, що *індивідуальна стратегія навчання* – це характерна для цього індивіда система навичок, методів, прийомів вирішення різноманітних завдань для досягнення поставленої ним мети. Оскільки процес навчання є двостороннім, студенти застосовують індивідуальні стратегії навчання, а викладачі – індивідуальні стратегії викладання. В свою чергу, індивідуальна стратегія викладання базується на індивідуальному стилі діяльності задля забезпечення ефективного побудування стратегій опанування того чи іншого матеріалу, формування навичок та навчальних компетенцій.

Термін «індивідуальний стиль діяльності» було досліджено багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, зокрема Г. Айзенком, Р. Грановою, Н. Кузьміною, А. Марковою, А. Ніконовою, К. Платоновим, Б. Тепловим, В. Толочек, М. Щукіним та ін. Існують різні класифікації стилів діяльності, стилів викладання і стилів навчання, але, на думку автора, всі класифікації спираються на психологічний тип особистості, який, в свою чергу, базується на типологічних особливостях характеру індивіда.

Е. Джил виокремлює п'ять ефективних стилів педагогічної діяльності [10], які ми проаналізували на предмет їхнього використання у навчальному процесі вищої школи.

Авторитарний або лекційний стиль, коли викладач знаходиться в

центрі уваги, процес навчання організований як тривалі лекції або презентації. Роль студентів зводиться до нотування або поглинання інформації. Такий стиль можливо використовувати під час лекцій на велику аудиторію слухачів, але через брак взаємодії з аудиторією слухачів не може бути ефективною навчальною стратегією.

Демонстративний або наставницький стиль дозволяє викладачам продемонструвати свої знання, використовуючи різні формати (лекції, мультимедійні презентації та демонстрації), тим самим заохочуючи студентів до самостійної роботи та подальшого вивчення проблеми. Водночас, даний стиль важко пристосувати до індивідуальних потреб студентів у великих групах.

Активний стиль діяльності або стиль викладача-помічника допомагає студентам розвинути навички критичного мислення, знайти відповіді та рішення дослідним шляхом, спонукає до самоактуалізації та самонавчання. Водночас перед викладачем з'являється проблема мотивації студентів до активних дій змість читання лекцій та фактів.

Стиль делегата або груповий стиль найкраще підходить для лабораторних занять з хімії, біології, або інших предметів, де використовують дискусії, творчі письмові роботи. Викладач працює зі студентами в тандемі, виступає в якості консультанта, сприяє пошуку знань та творчості студентів.

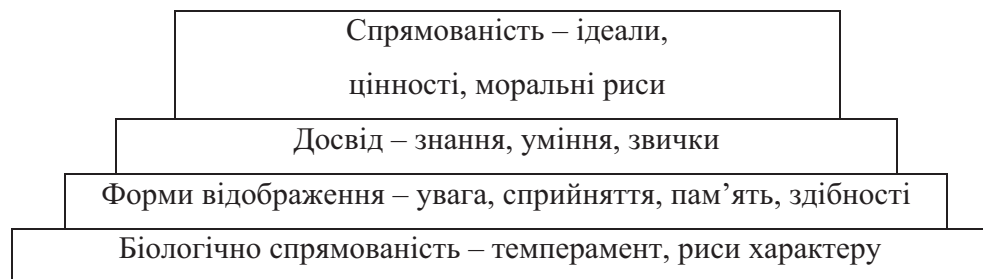
Цей стиль критикують за відсутність сталого авторитарного викладацько-центрованого підходу.

Гібридний або змішаний стиль – це комплексний підхід до навчання, який пристосовує кластери особистості викладача до інтересів студентів за допомогою відповідних методів задля досягнення мети навчальної програми. Якщо викладач намагатиметься догодити всім студентам, він не зможе зосередитися на навчальних цілях курсу.

Індивідуальний стиль діяльності вивчається не тільки педагогами, а й психологами. Останні стверджують, що існує дві категорії рис особистості:

біологічно зумовлені (з ними людина народжується, вони зберігаються протягом усього життя); соціально зумовлені (їх людина набуває в процесі свого соціального розвитку, спілкування та діяльності).

К. Платонов виділяє чотири підструктури особистості: підструктуру спрямованості (ідеали, цінності, моральні риси вчителя, які лежать в основі його роботи), підструктуру досвіду (знання, уміння і звички, придбані особистістю), підструктуру форм відображення (індивідуальні особливості окремих психічних процесів: уваги, сприйняття, пам'яті, особливостей мислення і здібностей) та біологічно спрямовану підструктуру (типологічні властивості особистості, найважливішим з яких є темперамент, статеві та вікові особливості, які в основному обумовлені природними властивостями).

ми людини). Структуру особистості, що лежить в основі вироблення індивідуального стилю, було представлено у вигляді ієрархічної піраміди [8].

Причому, особливості нижчого рівня впливають на поведінку людини більше, ніж підструктури вищих рівнів. У будь-якій ситуації, особливо у тих, які вимагають швидкої реакції або рішення, дії педагога імпульсивно будуть відображати особливості його темпераменту і біологічно зумовлені риси. І лише в міру аналізу або роздуми він керуватиметься підструктурами вищих рівнів: згадає, як діяв в аналогічних випадках в минулому, перевірить ще раз свої дії, буде використовувати накопичені знання і досвід, аналізувати ситуацію, виходити зі спрямованості.

Слід зазначити, що природні і сформовані протягом життя властивості особистості утворюють складні динамічні структури. Саме завдяки їм людина може регулювати свою поведінку і не перебувати в повній залежності від біологічно обумовлених особливостей.

Знання про індивідуальні стилі діяльності дозволяють визначити власний індивідуальний стиль. Дослідниками В. Успенським та А. Чернявською було розроблено інструкцію щодо діагностування підструктур особистості. Вони пропонують діагностувати біологічно обумовлені особливості за допомогою методики Г. Айзенка, досвід – за допомогою рефлексії, роботи в методичних об'єднаннях, різних формах підвищення кваліфікації, форми відображення – за допомогою діагностики уваги, сприйняття, пам'яті, мислення; діагностика спрямованості відбувається за допомогою психодіагностичних методик, техніки самоопису, рефлексії тощо.

Для формування індивідуального

стилю роботи педагогам і психологам слід звернути особливу увагу на вивчення своїх здібностей. Успішність роботи багато в чому залежить від наявності цілого ряду здібностей, серед них комунікативні, організаторські, творчі, гностичні та конструктивні, що дозволяють сформувати стратегії роботи зі студентами для вирішення повсякденних завдань з урахуванням загальних цілей, встановлення необхідного взаємозв'язку з процесом виховання і розвитку студента [8].

А. Марковою та А. Ніконовою було запропоновано схему аналізу індивідуального стилю діяльності вчителя-предметника, де оцінюються змістовні, динамічні та результативні характеристики роботи вчителя.

До змістовних характеристик належать переважна орієнтація вчителя на процес або на результат роботи; адекватність – неадекватність планування навчально-виховного процесу; оперативність – консервативність у використанні засобів і способів педагогічної діяльності; рефлексивність – інтуїтивність діяльності (враховуються орієнтовні, виконавські та контрольні компоненти діяльності).

Серед динамічних характеристик вчителя оцінюють його гнучкість (вчитель швидко реагує на зміни ситуації, переключається з одного виду роботи на інший, може змінити початковий план уроку) або традиційність (вчитель із працею пристосовується до ситуації, що змінюється, суворо дотримується заздалегідь встановленого плану уроку); імпульсивність (імпровізаційність) або обережність (вчитель заздалегідь продумає свої дії, ретельно аналізує їх результат); стійкість по відношенню до ситуації, що змінюється на уроці (вчитель орієнтований не на ситуацію, а на свої цілі) або нестійкість (поведінка вчителя залежить від ситу-

ації, що складається на уроці, настрою і підготовленості класу або окремих учнів); стабільне емоційно-позитивне ставлення до учнів (учитель рівний, доброзичливий, терпимо, у нього відсутні різкі спади і підйоми настрою) або нестабільне емоційне ставлення до учнів (учитель легко виходить з рівноваги, оцінює діяльність і властивості учнів по ситуації); наявність особистісної тривожності (емоційна напруженість, занепокоєння, підвищена чутливість до невдач і помилок) або її відсутність; спрямованість рефлексії в неблагополучній ситуації на себе, на інших або на обставини.

До результативних характеристик діяльності викладача відносять такі параметри, як однорідність рівня знань учнів, стабільність у них навичок вчення та рівень розвитку в учнів інтересу до предмету.

За визначеними характеристиками визначають індивідуальний стиль

педагогічної діяльності вчителя, який певною мірою впливає на індивідуальний стиль навчання учня та студента, які, в свою чергу, виробляють індивідуальні навчальні стратегії з метою опанування того чи іншого матеріалу.

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок, що сучасний викладач має бути креативним, цікавим, евристичним та об'єктивним, використовувати навички організатора, аналітика, консультанта, посередника поряд з широким спектром сучасних методів викладання, щоб сформувані у кожного студента ефективну навчальну стратегію, виховати його творчою активною людиною, яка успішно адаптуватиметься до змінних умов сучасного життя.

Подальших розвідок потребують методики індивідуалізації навчання за допомогою створення індивідуальної навчальної траєкторії та індивідуального навчального маршрута.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Азімов, Е. Г., Щукін, О. М. *Новий словник методичних термінів і понять (теорія і практика навчання мовам)*. – М : ІКАР, 2009. – 448 с.
2. Вяткина З.Н. *Индивидуальный стиль деятельности в педагогическом мастерстве учителя* / З.Н. Вяткина. Учебное пособие. Пермь, 1979. – 70с.
3. Гончаренко, С. І. *Український педагогічний словник*. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Дейніченко, Т. *Індивідуалізація і диференціація навчання* [Електронний ресурс] / Т. Дейніченко // режим доступу: <http://nauka.zinet.info/3/deinitshenko.php>
5. *Дидактика современной школы: Пособие для учителей* // Под. ред. В. А. Онищука.- К.: Рад. Школа, 1987. – 351 с.
6. Кирсанов А.А. *Индивидуализация учебной деятельности как педагогическая проблема* /А.А. Кирсанов. – Казань: КГУ, 1982. – 224с.
7. *Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник для студентів вищих закладів освіти. Кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої* – К.: Ленвіт, 2002. – 328 с.
8. Успенський, В.Б., Чернявська, А.П. *Введення в психолого-педагогічну діяльність* [Електронний ресурс] /В. Б. Успенський, А. П. Чернявська// режим доступу: <http://medbib.in.ua/vvedenie-psihologo-pedagogicheskuyu.html>

9. Элкін, А. О стилях обучения Intel Teach, режим доступу: <http://ru.calameo.com/books/002077012b54fb5318988>
10. Gill, E. (2013) 5 Types of Effective Teaching Styles for 21st-century Classrooms. Concordia Online Education [online], 5 January 2013. Available from: <http://education.cu-portland.edu/blog/teaching-strategies/5-types-of-classroom-teaching-styles/> [Updated 7 January 2016].
11. Oxford, R. Language learning strategies in a nutshell: Update and ESL suggestions/ R. Oxford // TESOL Journal. – 2 (2). – 1992–93. – P. 18-22.
12. Rubin, J. What the “Good Language Learner” Can Teach Us / Joan Rubin // TESOL Quarterly. – 1975. – Vol. 9, No. 1. – P. 41-51

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Azimov, E. G., Schukln, O. M. Noviy slovník metodichnih termínů I ponyat (teoríya I praktika navchannya movam). – M : IKAR, 2009. – 448 s.
2. Vyatkina Z.N. Individualnyiy stil deyatel'nosti v pedagogicheskom masterstve uchitelya / Z.N. Vyatkina. Uchebnoe posobie. Perm, 1979. – 70s.
3. Goncharenko, S. I. UkraYinskiy pedagogichniy slovník. – K.: LibId, 1997. – 376 s.
4. DeynIchenko, T. IndivIdualizatsIya I diferentsIatsIya navchannya [Elektronniy resurs] / T. DeynIchenko // rezhim dostupu: <http://nauka.zinet.info/3/deinitshenko.php>
5. Didaktika sovremennoy shkoly: Posobie dlya uchiteley // Pod. red. V. A. Onischuka.- K.: Rad. Shkola, 1987. – 351 s.
6. Kirsanov A.A. Individualizatsiya uchebnoy deyatel'nosti kak pedagogicheskaya problema /A.A. Kirsanov. – Kazan: KGU, 1982. – 224s.
7. Metodika navchannya inozemnih mov u serednih navchalnih zakladah: Pidruchnik dlya studentiv vischih zakladiv osviti. Kol. avtoriv pld kerivn. S. Yu. NikolaEvoYi – K.: LenvIt, 2002. – 328 s.
8. Uspenskiy, V.B., Chernyavska, A.P. Vvedennya v psihologo-pedagogichnu dlyal'ist [Elektronniy resurs] /V. B. Uspenskiy, A. P. Chernyavska// rezhim dostupu: <http://medbib.in.ua/vvedenie-psihologo-pedagogicheskuyu.html>
9. Elkin, A. O stilyah obucheniya Intel Teach, rezhim dostupu: <http://ru.calameo.com/books/002077012b54fb5318988>
10. Gill, E. (2013) 5 Types of Effective Teaching Styles for 21st-century Classrooms. Concordia Online Education [online], 5 January 2013. Available from: <http://education.cu-portland.edu/blog/teaching-strategies/5-types-of-classroom-teaching-styles/> [Updated 7 January 2016].
11. Oxford, R. Language learning strategies in a nutshell: Update and ESL suggestions/ R. Oxford // TESOL Journal. – 2 (2). – 1992–93. – P. 18-22.
12. Rubin, J. What the “Good Language Learner” Can Teach Us / Joan Rubin // TESOL Quarterly. – 1975. – Vol. 9, No. 1. – P. 41-51